

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.123>

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ВЕРИФІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Нестерова І.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінально-правової політики**Ужгородського національного університету*

ORCID: 0000-0003-0481-2965

e-mail: iryana.nesterova@uzhnu.edu.ua

Нестерова І.А. Щодо використання методу верифікації в процесі розслідування та розкриття кримінальних правопорушень.

У статті здійснено дослідження нетрадиційного психологічного методу верифікації, який останній час ефективно використовується в процесі розслідування та розкриття кримінальних правопорушень.

Визначається, що використання психологічних знань має допоміжний характер, але це дозволяє підвищити ефективність встановлення психологічного контакту з учасниками з різними категоріями осіб, що приймають участь в досудовому розслідуванні, розширити практичні можливості слідчого в отриманні об'єктивної інформації та виявлення брехні, що допоможе у виявленні винних та розкриттю кримінального правопорушення. Серед таких методів найбільш ефективними є методи профайлінгу та верифікації, які успішно використовуються у своїй практичній діяльності особами, які мають спеціальні знання.

Доведено, що у кримінальному провадженні використання технології верифікації даних, отриманих вербальним і невербальним шляхом, сприяє достовірності та своєчасності діагностики інформаційно-психологічного стану його учасників, сприяє встановленню з ними подальшого емоційного контакту, допомагає виявити їх реальний стан, причетність до кримінальної події. Якщо правоохоронець, який здійснює слідчі дії, володіє спеціальними навиками верифікації, він зможе розпізнати хитрощі зацікавлених осіб, брехню, різні способи інсценування та фальсифікації. Виходячи зі специфіки мети, яка поставлена верифікатором, ця методика застосовується в процесі опитування (гласного/негласного), допиту, очної ставки, обшуку, перевірки показань на місці та інших слідчих діяч. На кожній стадії кримінального провадження механізм верифікації має свої особливості.

Визначається, що вибір конкретного способу перевірки даних працівником правоохоронного органу визначається конкретними обставинами, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Для вибору методики перевірки невербальної інформації у кримінальному провадженні правоохоронцю необхідно провести бесіду з особою (особами) на різну тематику для встановлення психологічного контакту, дослідити психоемоційні індивідуальні особливості поведінки особи, спілкування в різних сферах життя та ін. Специфіка проведення таких тривалих бесід залежить від сутності, виду та мети той чи іншої процесуальної (слідчої) дії; предмету вивчення; процесуального статусу особи та ступеня її причетності до кримінального правопорушення; психоемоційного стану, індивідуальних інтелектуальних особливостей працівника правоохоронного органу та суб'єкта тощо.

Автор погоджується з думкою відомого психолога П. Екмана, що в процесі дослідження правдивості показань необхідно аналізувати такі сигнали емоцій, як: вираз обличчя; голос; імпульси до фізичної дії, у тому числі жестикуляцію; прояви вегетативної нервової системи.

Доведено, що використання спеціальних знань верифікації з досудовому розслідуванні кримінальних проваджень дозволяє визначити ступінь відповідності об'єктивної реальності інформації, що повідомляється особою, оцінити його поведінку та розробити ефективну стратегію провадження слідчої дії та швидкого розкриття кримінального правопорушення.

Ключові слова: верифікація, психологічний метод, перевірка, досудове слідство, кримінальне правопорушення, невербальна інформація, об'єктивність, брехня, правдивість показань.

Nesterova I.A. Regarding the use of verification method in the process of investigating and disclosing criminal offenses.

The article studies the unconventional psychological method of verification, which has recently been effectively used in the process of investigating and disclosing criminal offenses.

It is determined that the use of psychological knowledge is of an auxiliary nature, but it allows to increase the effectiveness of establishing psychological contact with participants with different categories of persons participating in the pre-trial investigation, to expand the practical capabilities of the investigator in obtaining objective information and detecting lies, which will help in identifying the guilty and disclosing the criminal offense. Among such methods, the most effective are profiling and verification ones, which are successfully used in their practical activities by individuals with specialized knowledge.

It has been proven that in criminal proceedings, the use of data verification technology obtained by verbal and non-verbal means contributes to the reliability and timeliness of diagnostics of the informational and psychological state of its participants, promotes the establishment of further emotional contact with them, helps to identify their real state, involvement in the criminal offence. If a law enforcement officer carrying out investigative actions has special verification skills, he will be able to recognize the tricks of interested persons, lies, various methods of staging and falsification. Based on the specifics of the task set before the verifier, this technique is used in the process of questioning (spoken/unspoken), interrogation, face-to-face interview, search, verification of testimony on the spot, and other investigative actions. At each stage of criminal proceedings, the verification mechanism has its own characteristics.

It is determined that the choice of a specific method of data verification by a law enforcement officer is determined by specific circumstances that are subject to establishment in criminal proceedings. To choose a method of verification of non-verbal information in criminal proceedings, a law enforcement officer must conduct a conversation with a person (persons) on various topics to establish psychological contact, investigate the psycho-emotional individual characteristics of the person's behavior, communication in various spheres of life, etc. The specifics of conducting such lengthy conversations depend on the essence, type and purpose of a particular procedural (investigative) action; the subject of study; the procedural status of the person and the degree of his or her involvement in the criminal offense; the psycho-emotional state, individual intellectual characteristics of the law enforcement officer, etc.

The author agrees with the opinion of the famous psychologist P. Ekman that in the process of studying the veracity of testimony, it is necessary to analyze such signals of emotions as: facial expression; voice; impulses to physical action, including gesticulation; manifestations of the autonomic nervous system.

It has been proven that the use of special verification knowledge in pre-trial investigation of criminal proceedings allows determining the degree of correspondence of the information reported by a person to the objective reality, assessing his behavior, and developing an effective strategy for conducting investigative actions and rapid disclosing a criminal offense.

Key words: verification, psychological method, pre-trial investigation, criminal offense, non-verbal information, objectivity, lie, truthfulness of testimony.

Постановка проблеми. Досудове розслідування є складним комплексним процесом, метою якого являється реконструкція вчиненого кримінального правопорушення слідчим. Пізнавальна активність правоохоронця проявляється у збиранні та дослідженні різноманітної інформації, відновленні минулих подій, пізнанні особистості осіб, які мають відношення до вчинення кримінального правопорушення, моделюванні взаємовідносин та взаємозв'язків та ін. Ефективність даного процесу залежить від рівня загальної ерудованості, інтелектуальних здібностей слідчого, наявності спеціалізованих знань в різних сферах, в тому числі й психології. Використання психологічних знань носять допоміжний характер, але це дозволяє підвищити ефективність встановлення психологічного контакту з учасниками з різними категоріями осіб, що приймають участь в досудовому розслідуванні, розширити практичні можливості слідчого в отриманні об'єктивної інформації та виявлення брехні, що допоможе у виявленні винних та розкриттю кримінального правопорушення. Серед таких методів найбільш ефективними є методи профайлінгу та верифікації, які успішно використовуються у своїй практичній діяльності особами, які мають спеціальні знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі використання технології профайлінгу та верифікації приділяли увагу у своїх дослідженнях такі зарубіжні та вітчизняні вчені як Н. Анісімова, Ю. Волинський-Басманов, О. Ващук, І. Даньшин, П. Екман, Н. Еріашвілі, Б. Де Пауло, А. Зелінський, О. Лурія, О. Подільчак, О. Проценко, В. Райх, Р. Розенталь, О. Фрай, В. Фрізен, В. Цветкова, М. Цукерман та багато інших психологів, кримінологів, соціологів і криміналістів. Однак у вітчизняних дослідженнях проблема використання верифікації та його місце в процесі ефективного розслідування кримінальних правопорушень досліджено недостатньо.

З огляду на це **метою даної статті** є дослідження верифікації як одного з сучасних допоміжних нетрадиційних методів, який використовується під час розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Як вже зазначалось, діяльність слідчих підрозділів Національної поліції України відноситься до інтелектуальних видів праці, тобто основні професійні функції слідчого вимагають високої активності мислення, здатності до аналітичних і логічних операцій, стійкості, уваги, уяви [1, с. 85].

На стадії розслідування кримінальних правопорушень дуже актуальним є застосування психологічних знань про особистість та поведінку осіб, які їх вчиняють. Мова йде про сучасні нетрадиційні методи профайлінгу як сукупність психологічних методів і прийомів оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних особистісних ознак, характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки; та методу верифікації (пізнюлат. *verificatia* – підтвердження; лат. *verus* – істинний, *facio* – роблю) як спосіб розпізнавання істини [2]. Верифікація як метод обробки (перевірки) інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень полягає у вивченні зовнішніх і внутрішніх психофізіологічних та інших невербальних проявів учасників досудового розслідування.

Традиційні, загальні методи не завжди дозволяють досягти основної мети кримінального судочинства – встановлення істини. Тому сьогоднішній день вимагає від правоохоронців володіння найбільш сучасними та ефективними методами пізнання під час кримінального провадження.

І.П. Осипенко зазначає, що першочерговим завданням є отримання правдивих показань в усній формі, оскільки лише вони можуть бути зафіксовані в протоколі та використані в подальшому як потенційне джерело доказів. При цьому значна частина інформації від допитуваного передається без використання мови. Тому впровадження в слідчу практику сучасних досягнень психології є необхідним [3, с. 46].

Якщо правоохоронець, який здійснює слідчі дії, володіє спеціальними навиками верифікації, він зможе розпізнати хитрощі зацікавлених осіб, брехню, різні способи фальсифікації. Застосування методу верифікації дозволяє здійснювати індивідуальну інформаційну взаємодію її учасників, у ході якої встановлюється істина у кримінальному провадженні (відповідність отриманих результатів суті події, що мала місце в минулому) [4, с. 216]. Завданням особи, яка здійснює перевірку (верифікацію), є отримання інформації про відповідність встановлених обставин кримінального правопорушення самій події, даних про інформаційний та емоційний стан учасників кримінального провадження. Верифікатор, залежно від своєї процесуальної позиції, особисто застосовує найбільш ефективний, з його точки зору, метод перевірки інформації для досягнення оперативних результатів. Виходячи зі специфіки мети, яка поставлена верифікатором, ця методика застосовується в процесі опитування, допиту, очної ставки, обшуку, перевірки показань на місці та ін.

Механізм верифікації – це система дій з перевірки інформації, що включає використання специфічних прийомів перевірки інформації, яку суб'єкт передачі надав суб'єкту-одержувачу у вигляді вербальних і невербальних даних [5, с. 24]. Верифікаційна структура складається з: суб'єкта, який надає невербальну інформацію, його ставлення до цих даних і наслідки надання цієї інформації; верифікатора, який сприймає невербальну інформацію; об'єкта перевірки; предмет перевірки; способу надання або приховування даних; методики фіксації та дослідження отриманих даних; результату перевірки.

На кожній стадії кримінального провадження механізм верифікації має свої особливості. Вибір конкретного способу перевірки даних працівником правоохоронного органу визначається конкретними обставинами, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Так, наприклад, дослідник О.М. Цільмак виділяє основні завдання слідчого щодо перевірки показань свідка на окремих етапах допиту та зазначає, що перевірка показань свідка є способом встановлення об'єктивної істинності факту чи показань особи щодо обставини кримінального правопорушення [6, с. 204].

У кримінальному провадженні використання технології верифікації даних (отриманих вербальним і невербальним шляхом) сприяє достовірності та своєчасності діагностики інформаційно-психологічного стану його учасників, сприяє встановленню з ними подальшого емоційного контакту, допомагає виявити їх реальний стан, причетність до кримінальної події [7, с. 206].

Відомий психолог, визнаний спеціаліст у сфері психології емоцій, міжособистого спілкування та виявлення брехні. Пол Екман виділяє дві основні форми брехні: умовчання (приховування правди) та спотворення (повідомлення свідомо неправдивої інформації). За його словами, верифікатор може виявити (розпізнати) брехню за двома ознаками:

а) витік інформації, тобто. ситуація, в якій внаслідок помилки брехливої людини розкривається правда;

б) інформація про наявність обману, коли поведінка людини видає лише те, що вона говорить неправду, проте правда при цьому не виявляється [8].

Найбільший інтерес в механізмі верифікації достовірності інформації в розслідуванні представляє саме невербальний компонент, тому що невербальні засоби складно контролювати, вони є мимовільні, не залежать волі людини.

Пол Екман стверджує, ознак обману як таких не існує – немає жодного жесту, виразу обличчя чи мимовільного скорочення м'язів, які єдино й самі собою означали б, що людина бреше. Існують тільки ознаки, за якими можна зробити висновок, що слова погано продумані або емоції, що випробовуються, не відповідають словам. Ці ознаки забезпечують витік інформації [8].

Психолог вказує, що необхідно правильно розпізнавати ці ознаки, тому що не завжди предмет бесіди пов'язаний з невідповідністю емоцій. Пол Екман стверджує, що існують дві головні помилки верифікаторів, а саме:

1) «помилка Отелло» – неправильне тлумачення джерела (причини) емоцій. Не можна забувати про те, що емоції можуть ставитися до іншої події або до тлумачення цієї події. Суть цієї помилки полягає в тому, що при інтерпретації емоцій верифікатор стикається з проблемою однакового прояву однієї і тієї ж емоції у різних ситуаціях;

2) «капкан Брокау» – незрозуміння індивідуальних відмінностей людей (явні ознаки обману, виявлені в однієї людини, в іншій можуть бути присутніми у її звичайній поведінці) [8].

Саме у процесі виявлення прихованих емоцій виникає необхідність їх розпізнавання. Так, дослідник Пол Екман виділяє такі сигнали емоцій, які необхідно аналізувати щодо правдивості показань:

- вираз обличчя;
- голос;
- імпульси до фізичної дії, у тому числі жестикуляція;
- прояви вегетативної нервової системи [8].

Якщо допитувана підозрювана особа дає неправдиві показання, то в залежності від її характеру і темпераменту засоби невербальної комунікації можуть проявлятися як в активній, так і в пасивній формах. Активна форма підсвідомого функціонування засобів невербальної комунікації у допитуваної підозрюваної особи, яка дає неправдиві показання, може проявлятися в діях її рук, зокрема, у прикриванні рота, потиранні носа, щік, вух. Під час словесної розповіді допитувана підозрювана особа, яка дає неправдиві показання, може своїми руками здійснювати дотичні жести, зокрема, торкатися носа, пригладжувати волосся на голові, потирати вуха, підборіддя, лоб, очі. За вказаних умов словесні неправдиві показання з боку допитуваного підозрюваного можуть також неусвідомлено супроводжуватися активною жестикуляцією [9, с. 145]. Пасивна форма функціонування засобів невербальної комунікації в підозрюваної особи, яка дає неправдиві показання під час допиту, також може проявлятися в діях її рук, а саме – в обмеженні жестикуляції. Наприклад, коли допитувана особа сидить, то вона може ховати свої руки (наприклад, позаду спини, у кишені, всовувати руки під себе, ховати руки на грудях, склавши їх у прямокутну форму тощо) [10, с. 234].

Для вибору конкретної методики перевірки невербальної інформації у кримінальному провадженні правоохоронцю необхідно провести бесіду з особою (особами) на різну тематику для встановлення психологічного контакту, дослідити психоемоційні індивідуальні особливості поведінки особи, спілкування в різних сферах життя та ін. Специфіка проведення таких тривалих бесід залежить від сутності, виду та мети той чи іншої процесуальної (слідчої) дії; предмету вивчення; процесуального статусу особи та ступеня її причетності до кримінального правопорушення; психоемоційного стану, індивідуальних інтелектуальних особливостей працівника правоохоронного органу та суб'єкта тощо.

Верифікація психофізіологічних реакцій співрозмовника безпосередньо пов'язане з проведенням таких процесуальних дій, як допит, очна ставка, обшук, негласний огляд житлових споруд та територій, різного роду опитування (бесіди) працівників оперативно-розшукової діяльності з громадянами. В процесі обшуку правоохоронець спостерігає за особами, оцінює та аналізує невербальні сигнали (поведінку, емоційні стан та ін.); таким чином зможе з високим ступенем вірогідності виявити ефективний напрямок пошуку.

Висновки. Отже, верифікація як метод пізнання у кримінальному провадженні – це специфічний спосіб перевірки достовірності та відповідності інформації про хід та результати кримінального провадження, що здійснюється за допомогою дослідження невербальної інформації. Використання спеціальних знань верифікації з досудовому розслідуванні кримінальних проваджень дозволяє визначити ступінь відповідності об'єктивної реальності інформації, що повідомляється особою, оцінити його поведінку та розробити ефективну стратегію провадження слідчої дії та швидкого розкриття кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проценко О.О. Роль і місце методу верифікації під час проведення слідчого експерименту. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 85.
2. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
3. Осипенко І.П. Фіксація невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2016. № 1 (2). С. 46–50.
4. Ващук О.П. Вербалізація і верифікація в контексті проведення слідчих (розшукових) дій. *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 30-31 бер. 2013 р.). Херсо : Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 216–218.
5. Ващук О.П. (2015). Перевірка відомостей у судових провадженнях щодо перегляду судових рішень. *Вісник кримінального судочинства*, 2015. № 3. С. 24.
6. Цільмак О.М. Основні завдання слідчого для верифікації показань свідка. *Криміналістика та судова експертиза*. 2018, Вип. 64. С. 200–209.
7. Ващук О.П. Невербальна інформація у кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 206.
8. Екман П. Психологія брехні. Обдури мене, якщо зможеш. URL: <https://clicklit.store/psykholohiia-brekhni-obdury-mene-yakshcho-zmozhesh/?srsltid=AfmBOoqQuvyX4TxQxiZjfyEx6bDG14UnjFT9-LfBncVD3i85VXTd0cE>.
9. Ващук О.П. Можливості використання невербальної інформації при проведенні допиту. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.2). С. 50–55.
10. Ващук О.П. Невербальна інформація у кримінальному судочинстві: допит. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 12. С. 233–237.